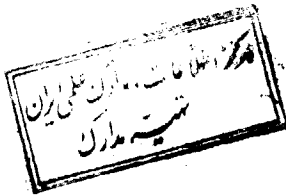

۱۳۷۳ / ۱۱۲ / ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس

دانشگاه منابع طبیعی

پایان نامه کارشناسی ارشد محیط زیست

آمایش سرزمین منطقه حفاظت شده ارسباران

جلیل سرهنگ زاده

استاد راهنما : دکتر مجید مخدوم

استاد مشاور : دکتر محمود زبیری

زمستان ۱۳۷۳

۲۹۴

۲۹۴

ایسم تحقیق را تقدم می کنم

به برادرم که در دفاع از زوالمسج به دیدار ابدیت نومست و

پدر و مادرم که همواره راههای اینجانب می باشند

تشکر و قدردانی

بدینوسیله لازم می دانم به مصداق آیه شریفه " لم یشکر المخلوق
لم یشکر الخالق " از استادان محترم جناب آقایان دکتر مجید مخدوم و
دکتر محمود زبیری که با راهنماییهای خود مرا در به انجام رساندن
تحقیق حاضر یاری رسانده اند صمیمانه سپاسگزاری نمایم .

زحمات بی شائبه جناب آقایان مهندس بهبودی ریاست محترم
سازمان حفاظت محیط زیست استان آذربایجان شرقی و مهندس شهبازی
معاونت محترم ایشان را بدلیل در اختیار قرار دادن امکانات موجود در
منطقه و ارشادهای دلسوزانه شان و همچنین همکاریهای خالصانه آقای
کیومرث اسدی رئیس محیط زیست گلپیر و آقایان اکبرطالبی ، عمران
عبدی ، فرامرزی یاری و داود مهاجری را در طول مدت مطالعات میدانی از
یاد نبرده و در اینجا از همگی آن عزیزان کمال تشکر را دارم .

تلاش دوستان صمیمی و گرامیم را که در طول مدت تحقیق با ارائه
نظرات سازنده خود مرا مرهون خویش ساخته اند بسیار ارج می نهم .

جلیل سرهنگ زاده

بسمتعالی

چکیده پایان نامه

عنوان پایان نامه: آمایش سرزمین منطقه حفاظت شده ارسباران

نام نویسنده: جلیل سرهنگ زاده استاد راهنما: د. کتر مجید مخدوم

استاد مشاور: د. کتر محمود زبیری

دانشکده: منابع طبیعی رشته: محیط زیست تاریخ دفاع: ۱۳۷۳/۱۱/۱۰

منطقه حفاظت شده ارسباران، منطقه ای کوهستانی و مرتفع است. این منطقه دارای شکلهای متنوعی از ارتفاعات، دره های عمیق، دامنه های بلند و پرفیب، اراضی جنگلی و مراتع علوفزاری کوهستانی است. علاوه بر سیمای طبیعی منطقه، قسمت‌هایی از آن تحت تاثیر فعالیتهای دامداری و کشاورزی که طبیعت دگرگون یافته داشته و در نتیجه جنگلهای و مراتع تنک، اراضی مزروعی و روستا، بخشهای تنبیر شکل یافته منطقه را تشکیل می دهند.

پوشش گیاهی نسبت به کمربندهای ارتفاعی و میزان بارندگی سیمای متفاوتی پیدا میکند و تنوع گونه های گیاهی زیاد بوده و حدود ۷۷۵ گونه گیاهی در منطقه شناسائی شده است. این منطقه از نظر تنوع گونه های حیات وحش بویژه در ارتباط با گونه های مسرف قفقاز و کوههای پوشیده از جنگلهای و درختزارهای اروپا بسیار غنی است. غنای طبیعی این منطقه از نظر حیات وحش آنرا به زیستگاه باارزشی در میان شبکه مناطق چهارگانه سازمان حفاظت محیط زیست تبدیل کرده است.

تبدیل اراضی جنگلی به زمینهای زراعی، قطع درختان جهت مصارف سوخت، دامداری متحرک و تخلف در حکار از فعالیتهای تخریبی منطقه بشمار میرود.

درفرآیند آمایش سرزمین منطقه، منابع اکولوژیکی شناسائی شدند سپس تجزیه و تحلیل و جمع بندی گردیدند و در نتیجه ۲ ن ۳۶۵ اکوسیستم خرد مشخص گردید. سپس از نظر توان اکولوژیکی برای استفاده های کشت و کار، جنگلداری، مرتعداری، توریسم گسترده و حفاظت ارزیابی شدند و باتلفیق توان اکولوژیکی و نیاز اقتصاد - اجتماعی سرزمین منطقه آمایش گردید. در نتیجه از کل مساحت منطقه (۷۸۵۸۰ هکتار) ۳/۸۴ درصد به زراعت آبی، ۰/۴۱ درصد به زراعت دیم، ۶/۳۷ درصد به مرتعداری، ۱۵/۳۰ درصد به جنگل اجتماعی، ۵/۳۵ درصد به جنگل حمایتی، ۳/۳۷ درصد به توریسم گسترده و ۶۵/۳۶ درصد به حفاظت تعین دارد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	۱- کلیات
۱	۱-۱- مقدمه
۲	۱-۲- موقعیت منطقه
۴	۱-۳- مطالعات انجام شده
۵	۱-۴- روش مطالعه
۱۱	۲- منابع اکولوژیکی و اقتصادی - اجتماعی
۱۱	۲-۱- منابع اکولوژیکی
۱۱	۲-۱-۱- فیزیوگرافی (شکل زمین)
۲۲	۲-۱-۲- هوا و اقلیم
۳۷	۲-۱-۳- خاک و زمین شناسی
۵۰	۲-۱-۴- منابع آب
۵۴	۲-۱-۵- پوشش گیاهی
۸۲	۲-۱-۶- حیات وحش
۹۵	۲-۲- منابع اقتصادی - اجتماعی
۹۵	۲-۲-۱- استفاده فعلی از اراضی
۹۹	۲-۲-۲- جمعیت
۱۰۱	۲-۲-۳- امکانات آموزشی ، رفاهی و عمرانی
۱۰۷	۲-۲-۴- وضعیت کشاورزی
۱۱۳	۲-۲-۵- دام ، طیور و زنبورعسل

۱۲۸	۳- تجزیه و تحلیل و جمع بندی
۱۷۲	۴- ارزیابی توان اکولوژیکی و اقتصادی - اجتماعی
۱۷۷	۴-۱- کاربری کشاورزی
۱۷۷	۴-۲- کاربری جنگلداری
۱۷۸	۴-۳- کاربری مرتعداری
۱۷۸	۴-۴- کاربری توریسم گسترده
۱۷۸	۴-۵- اکوسیستمهای مناسب برای حفاظت
۱۹۹	۵- آمایش سرزمین
۲۰۹	۶- بحث و نتیجه گیری
۲۱۵	۷- پیوست
۲۴۶	۸- منابع مورد استفاده

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۵	(۲-۱) مساحت طبقات درصد شیب
۲۱	(۲-۲) ویژگی واحد های شکل زمین
۲۴	(۲-۳) میزان بارندگی در ماههای مختلف سال در ایستگاههای منتخب
۲۸	(۲-۴) رژیم حرارتی در ایستگاههای منتخب
۳۴	(۲-۵) تعداد روزهای یخبندان در ایستگاههای منتخب
۳۵	(۲-۶) محدوده اقلیم مختلف تقسیم بندی دوماستن
۷۹	(۲-۷) میزان پوشش ، تولید و مساحت جامعه های پوشش گیاهی
۸۱	(۲-۸) مساحت مناطق جنگلی با تراکم های مختلف
۸۷	(۲-۹) ملاحظات حفاظتی پرندگان منطقه حفاظت شده ارسباران
۹۸	(۲-۱۰) مساحت استفاده های فعلی ازاراضی
۱۰۰	(۲-۱۱) مشخصات جمعیتی منطقه در سال ۱۳۷۳
۱۱۰	(۲-۱۲) سطح زیرکشت محصولات مختلف زراعی در سال ۱۳۷۳
۱۱۱	(۲-۱۳) درآمد خالص محصولات مختلف زراعی در سال ۱۳۷۳
۱۱۷	(۲-۱۴) تعداد دام و درآمد آن در سال ۱۳۷۳
(۲-۱۵)	درآمد فعالیتهای مختلف منطقه حفاظت شده ارسباران در
۱۲۱	سال ۱۳۷۳
۱۳۹	(۳-۱) ویژگیهای واحدهای زیست محیطی
۱۷۳	(۴-۱) مدل اکولوژیکی ویژه منطقه ارسباران برای کشاورزی
۱۷۴	(۴-۲) مدل اکولوژیکی ویژه منطقه ارسباران برای جنگلداری
۱۷۵	(۴-۳) مدل اکولوژیکی ویژه منطقه ارسباران برای مرتعداری

- (۴-۴) مدل اکولوژیکی ویژه منطقه ارسباران برای توریسم گسترده ۱۷۶
- (۴-۵) توان اکولوژیکی واحد های زیست محیطی ۱۸۰
- (۵-۱) کاربریهای واحدهای زیست محیطی (اکوسیستمهای خرد) ۲۰۲
- (۵-۲) مساحت و درصد کاربریهای مختلف ۲۰۸
- (۷-۱) گیاهان منطقه حفاظت شده ارسباران و محل پراکنش آنها ۲۱۶

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۵	(۲-۱) درصد مساحت طبقات مختلف درصد شیب
۲۹	(۲-۲) رژیم حرارتی هوا در ایستگاه مرند
۲۹	(۲-۳) رژیم حرارتی هوا در ایستگاه اهر
۳۰	(۲-۴) رژیم حرارتی هوا در ایستگاه مشیران
۳۰	(۲-۵) رژیم حرارتی هوا در ایستگاه جلفا
۳۱	(۲-۶) رژیم حرارتی هوا در ایستگاه بوران قنبرلو
۸۱	(۲-۷) درصد مساحت مناطق جنگلی با تراکم های مختلف
۹۸	(۲-۸) درصد مساحت استفاده های فعلی از اراضی
	(۲-۹) درصد سطح زیرکشت و درآمد محصولات زراعی مختلف
۱۱۲	درسال ۱۳۷۳
۱۲۲	(۲-۱۰) درصد درآمد فعالیتهای مختلف درسال ۱۳۷۳
۲۰۸	(۵- ۱) درصد مساحت کاربریهای مختلف

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۳	(۱-۱) موقعیت منطقه حفاظت شده ارسباران
۱۳	(۲-۱) توپوگرافی منطقه حفاظت شده ارسباران
۱۴	(۲-۲) طبقات درصد شیب
۱۶	(۲-۳) طبقات ارتفاع از سطح دریا
۱۷	(۲-۴) جهات جغرافیائی
۲۰	(۲-۵) واحدهای شکل زمین
۲۵	(۲-۶) خطوط منحنی تغییرات بارندگی
۳۲	(۲-۷) خطوط منحنی تغییرات همدم
۳۶	(۲-۸) تقسیم بندی اقلیمی (دومارتن)
۴۰	(۲-۹) زمین شناسی
۴۳	(۲-۱۰) حساسیت سنگها به فرسایش
۴۷	(۲-۱۱) واحدهای بزرگ خاک
۴۹	(۲-۱۲) فرسایش پذیری خاک
۵۳	(۲-۱۳) پراکنش آبراهه ها
۷۸	(۲-۱۴) پوشش گیاهی
۸۰	(۲-۱۵) تراکم پوشش درختی
۸۶	(۲-۱۶) زیستگاهها و پراکنش حیات وحش مهم منطقه
۹۷	(۲-۱۷) استفاده های فعلی ازاراضی
۱۰۴	(۲-۱۸) آبادیها و راههای ارتباطی

- ۱۱۸ (۲-۱۹) پراکنش دام در منطقه در سال ۱۳۷۳
- ۱۲۳ (۲-۲۰) پراکنش میزان درآمد در منطقه مطالعاتی در سال ۱۳۷۳
- ۱۳۸ (۳-۱) واحدهای زیست محیطی (اکوسیستمهای خرد)
- ۱۹۴ (۴-۱) توان منطقه برای کشاورزی
- ۱۹۵ (۴-۲) توان منطقه برای جنگلداری
- ۱۹۶ (۴-۳) توان منطقه برای مرتعداری
- ۱۹۷ (۴-۴) توان منطقه برای توریسم گسترده
- ۱۹۸ (۴-۵) مناطق مناسب برای حفاظت محدوده مورد بررسی
- ۲۰۷ (۵-۱) آمایش سرزمین منطقه حفاظت شده ارسباران

۱- کلیات :

۱-۱- مقدمه :

منطقه حفاظت شده ارسباران ، منطقه ای کوهستانی و مرتفع است و ارتفاع آن از ۲۵۶ تا ۲۸۹۶ متر از سطح دریا متغیر بوده و از نظر جغرافیائی ، بخشی از کوههای قفقاز را شامل می شوده این منطقه دارای شکلهای متنوعی از ارتفاعات ، دره های عمیق ، دامنه های بلند و پرشیب ، اراضی جنگلی و مراتع علفزاری، کوهستانی و رودخانه است . علاوه بر سیمای طبیعی منطقه ، قسمت‌هایی از آن تحت تاثیر فعالیتهای دامداری و کشاورزی ، طبیعت دگرگون یافته داشته و جنگلها و مراتع تنک ، اراضی مزروعی و نزدیک به ۶۶ پارچه آبادی ، بخشهای تغییرشکل یافته منطقه را تشکیل میدهند .

تخریب پوشش طبیعی بواسطه استفاده نادرست از سرزمین و یا مدیریت غلط شیوه های بهره برداری و بهره وری اتفاق می افتده استفاده نادرست از سرزمین بدان معنی است که در سرزمینی کشت و کار می شود که توانی برای این کاربری ندارد . دامها در مراتعی تغذیه می کردند که کمترین توان اکولوژیکی را برای این منظور دارند . جنگلهائی تبدیل به کشتزار و مرتع می شوند که محصول حاصله سودی کمتر از محصولات جنگلی دارد .

برای جلوگیری از بروز ضایعات زیست محیطی و تخریب پوشش طبیعی که در نتیجه استفاده نادرست از سرزمین رخ می دهد ، اجرای آمایش سرزمین بعنوان یک راه حل منطقی متداول شده است .

در این فرآیند نخست با شناسائی منابع اکولوژیکی و اقتصادی اجتماعی و سپس تجزیه و تحلیل منابع شناسائی شده می توان ، توان اکولوژیکی سرزمین (توان طبیعی یا بالقوه) را ارزیابی کرده پس از آن

به ارزیابی نیاز اقتصادی اجتماعی (بالفعل) پرداخت و در آخر با تلفیق توان و نیاز نوع استفاده متناسب از سرزمین را که هم با توان بالقوه و هم با توان بالفعل سازگار باشد معین کرد .

بنابراین روند ، در منطقه مورد مطالعه نخست توان اکولوژیکی محدوده برای کاربریهای مختلف ارزیابی گردیده و سپس با ارزیابی نیاز اقتصادی اجتماعی ، بین کاربریها تعیین اولویت انجام گرفته و کاربریها آمایش (اولویت بندی و ساماندهی) شدند .

۱-۲- موقعیت منطقه :

منطقه حفاظت شده ارسباران بین ۴۰° و ۳۸° و ۰۹' تا ۰۹' و ۳۹° عرض شمالی و ۴۲' و ۴۶° تا ۰۳' و ۴۷° طول شرقی قرار دارد . این منطقه در شمال استان آذربایجان شرقی و در محدوده شهرستان کلیبر واقع شده است که از شمال به رودخانه ارس ، از شرق به رودخانه کلیبر ، از غرب به رودخانه ایلگنه و از جنوب به کوههای سایگرام ، توپخانه و قره موت منتهی می شود . با پلانیمتر دیجیتال مساحت واقعی منطقه حفاظت شده ۷۸۵۶۰ هکتار محاسبه شده است که با مساحت اخذ شده از سازمان محیط زیست استان آذربایجان شرقی (۷۲۰۰۰ هکتار) ۶۵۶۰ هکتار اختلاف دارد . با توجه به اینکه مرز محدوده راسازمان حفاظت محیط زیست استان آذربایجان شرقی روی نقشه به مقیاس ۱: ۵۰۰۰۰ با پلانیمتر مکانیکی مشخص نموده است . بنابراین بعلت مساحت واقعی منطقه با پلانیمتر دیجیتال ، مساحت واقعی آن (۷۸۵۶۰ هکتار) معلوم شد . در نقشه شماره (۱-۱) موقعیت منطقه حفاظت شده ارسباران مشخص گردیده است .

نقشه شماره (۱-۱) : موقعیت منطقه حفاظت شده ارسباران

